

MAATSCHAPPELIJKE INCLUSIE EN INTERNATIONAL SPOUSES:

AANDACHT VOOR BONDING OM VERLIES VAN KAPITAAL OP TERMIJN TE
VOORKOMEN

Fontys Hogescholen
Eindhoven, 2020
Iris Middendorp, MSc
Dr. Dana Feringa
Arno Kierkels, MSc

Inhoudsopgave

Aanleiding	06
1. Community Development en partners van kenniswerkers	8
1.1. Community Development	8
1.2. Het opbouwwerk in Nederland	12
1.3. Kapitaaltheorie	14
1.4. Kenniswerkers en hun partners	16
2. Methodologie	18
2.1. Populatie en steekproef	18
2.2. Dataverzameling	19
2.3. Data analyse	19
2.4. Ethische verantwoording, betrouwbaarheid en validiteit	19

3. Resultaten	20
3.1. De verwachtingen, voorbereidingen en aankomst van internationals.....	20
3.2. Het werkende leven.....	23
3.3. Het sociale leven	25
3.4. Toekomst	28
4. Conclusie	32
Literatuur	36

Aanleiding

"Een grote groep expats in Nederland die eigenlijk helemaal niet gezien wordt, was een ontdekking. [...] De overheid kijkt niet specifiek naar deze groep allochtonen die cultureel zo versnipperd is, dat de kans dat ze elkaars taal spreken klein is. Na hun werk gaan ze naar huis, eten ze met vrouw en kinderen die braaf naar school gaan en de volgende dag herhaalt het patroon zich" (Mascini, 2019).

Vanaf het einde van de jaren '90 is sprake van een toestroom aan internationale gezinnen woonachtig in een stad in het zuiden van het land. In 2017 vormen internationals daar zo'n 10% van de totale bevolking (226.921 inwoners in 2017).

Deze groep internationals kan worden onderverdeeld in vijf subgroepen: 1) Studenten, 2) Internationale Economisch Actieven (IEA), 3) Inkomensafhankelijke partners, 4) Internationale kinderen en 5) Statushouders. Binnen de tweede groep van Internationaal Economisch Actieven wordt onderscheid gemaakt tussen kenniswerkers en arbeidsmigranten, op basis van hun inkomen. In 2017 betreft het aantal kenniswerkers in de stad 6100 (Gemeente X, 2020).

Voor lange tijd is er weinig zicht geweest op deze aantallen en evenzo bleef de 'sociale staat' van de internationale inwoners onderbelicht. Recent is hier verandering in gekomen via lokale en landelijke media-aandacht. Artikelen in diverse media wijzen op mogelijke sociale neveneffecten van de grote aantallen internationals die naar Nederland verhuizen (Guns, 2019; Houtekamer, 2017; Vissers 2019; Willemsen 2019) Daarbij gaat het bijvoorbeeld om eenzaamheid en depressie onder spouses, de partners van kenniswerkers (Spoor, 2019; Egle 2019). Regionaal onderzoek op dit vlak is tot op heden echter zeer beperkt.

In een stad waar zowel internationale, economische banden als lokale, 'traditionele' sociale contacten belangrijk worden geacht, is het van belang om zicht te krijgen op hoe het deze internationale kenniswerkers en spouses, 'the family behind the brain' vergaat bij het vinden van aansluiting op het lokale maatschappelijke leven. Omdat de kenniswerkers veelal faciliteiten tot hun beschikking hebben via hun werkgevers en kinderen schoolgaand zijn, richten we ons in

dit onderzoek op de partners, spouses, en de wijze waarop zij zich aan en met het maatschappelijk leven willen en kunnen verbinden.

Wij hebben getracht in deze rapportage een koppeling te maken tussen het sociologische debat over community development, de kapitaaltheorie en de levensverhalen van spouses. De vraagstelling van dit onderzoek luidt daarmee: hoe vergaat het partners van kenniswerkers in Nederland en hoe willen zij deel uitmaken van het maatschappelijk leven?

Community Development en partners van kenniswerkers

In dit hoofdstuk geven we in eerste instantie een beschrijving van het ontstaan van Community Development en de uiteenlopende debatten over dit begrip door de jaren heen. Vervolgens staan we stil bij de geschiedenis van het opbouwwerk in Nederland die op bepaalde punten parallelten vertoont met CD in Amerika. Hierna wordt de kapitaaltheorie van Bourdieu uitgewerkt en in relatie gebracht met de theorie over bonding en bridging van Putnam. Tot slot wordt deze theorie gerelateerd aan het sociale vraagstuk rondom de integratie van partners van internationale werknemers binnen de stad.

1.1. COMMUNITY DEVELOPMENT

Community Development (CD) als een georganiseerde, doelgerichte zelfhulpactiviteit is ontstaan in de 19^e eeuw op het platteland van Amerika als tegenreactie op de burgeroorlog en de toenemende industrialisatie. In die tijd werden er verschillende bewegingen, verenigingen en commissies

opgericht als alternatief voor de radicale economische voorstellen van de populistten, om zo een actieve rol te spelen in het verbeteren van het plattelandleven. De eerste betekenis van deze gemeenschapsbewegingen ging over het herstel van het gemeenschapsleven. Hierbij werd een ideaal van gezelligheid gekoesterd en het vermogen om sociale relaties op een civiele manier te onderhouden. De tweede betekenis van de gemeenschapsbewegingen betrof een politieke motivatie om de samenleving te hervormen waarbij er een min of meer autonome weerstand werd aangewakkerd door de vakbonden tegen de barre werkomstandigheden (Phifer, 1990).

Filosoof Tocqueville maakte in 1831 een rondreis door Amerika en beschreef zijn waarneming over een sterk verlangen naar democratie en zelfverbetering. Hij zag overal verenigingen van mensen die zich voor het publieke domein inzetten, zoals het bouwen van kerken, ziekenhuizen, scho-

len, terwijl dit in Frankrijk tot overheidstaken behoorde. Begin 1900 ontstond er in Amerika een wildgroei van zo'n 21.000 verenigingen. Men ontdekte vervolgens dat voor het realiseren van gewenste resultaten het noodzakelijk was om structuur aan te brengen, lokale leiders te positioneren maar ook het beschikbaar maken van ontwikkelings- en educatieve programma's voor participerende burgers.

Na twee wereldoorlogen werd de focus verlegd en richtten gemeenschappen zich steeds meer op het tot stand brengen van sociale democratieën, die zowel juridische als economische gelijkheid nastreefden. De praktijk van CD wordt daarmee ook bekend in West-Europa (Gradener, 2016). De Verenigde Naties (VN) poneert rond deze tijd een eerste wereldwijde definitie van het concept, met speciale aandacht voor economische en sociale vooruitgang. In 1948 ziet de VN CD als *"a process designed to create conditions of economic and social progress for the whole community with its active participation and fullest possible reliance upon the community's initiative"* (United Nations, 1955, p. 6). De manier waarop CD in Amerika is toegepast door burgers bij het transformeren van de politiek, verschilt van de Europese strategieën voor de inzet van CD. In Amerika werd de verantwoordelijkheid van zorgvoorzieningen steeds meer verschoven naar de gemeenschap en het individu, in plaats

van de staat. Deze tendens werd versterkt door bezuinigingen en een toename aan individuele rijkdom, wat een belangrijk debat over de legitimiteit van CD teweeg heeft gebracht. In de Nederlandse verzorgingsstaat lag de verantwoordelijkheid daarentegen vooral bij de overheid.

Het debat rondom de legitimiteit van CD wordt gevoerd rondom twee belangrijke vragen. Ten eerste is dat de vraag of de lokale gemeenschap in staat is weerstand te bieden aan sociale problemen. Ten tweede gaat het om het vraagstuk waar het nodig is om tegen overheidsbeleid in te gaan. Bovendien kan het als onrechtvaardig worden gezien als buurten die reeds achtergesteld zijn, ook nog zelf moeten compenseren voor het gebrek aan sociale voorzieningen, wanneer de verantwoordelijkheid bij hen wordt gelegd. Daarbij stelt Sennett (2012) dat er gemakkelijk een neoliberale agenda kan worden toegepast op de gemeenschap, wat juist het principe van CD belemmert. Want zo ontstaat het gevaar dat lokale gemeenschappen worden gedomineerd door financiële instellingen en belangen vanuit een logica van economische welvaart die bepalend is voor de menselijke ontwikkeling. In het verlengde hiervan uit Fung (2017) bezorgdheid over het onvermogen van gemeenschapsontwikkelaars en pleit voor het mobiliseren van een kritische, transformationele ontwikkelingsagenda. Volgens hem

is er een sterke behoefte aan strategieën die voorkomen dat de gemeenschap door de overheid wordt gemanipuleerd voor economische, neoliberale processen van globalisering. Het is daarom noodzakelijk om inzicht te verkrijgen in of de gemeenschapsactiviteiten daadwerkelijk in hun eigen belang zijn of dat er overheidsbelangen achter schuilen (Fung, 2017).

Naast het bovenstaande debat over de legitimiteit van CD an sich, zijn er nog een vijftal sociologische debatten identificeerbaar over CD rond de volgende thema's, namelijk a) financiering vanuit overheid versus gemeenschap, b) de mate van gewenste sociale actie, c) proces versus uitkomst, d) activatie versus integratie en e) de mate van duurzaamheid.

De geschiedenis van CD kenmerkt zich ook aan de hand van het debat over de wenselijkheid van enerzijds *overheidsgefinancierde vormen* van CD en anderzijds *liberale en door de gemeenschap gegenereerde vormen* (Shaw, 2004). De eerste opvatting is gestoeld op pluralistische en pragmatische resultaten die voldoen aan gespecificeerde beleidsdoelstellingen. De tweede variant heeft een emancipatorisch karakter en probeert achtergestelde gemeenschappen, groepen en individuen te helpen en bevrijden

(Craig, Popple & Shaw, 2008). Bij de overheidsbenadering is het van belang dat social workers kritisch leren reflecteren op de tegenstrijdigheden tussen beleid en praktijk waarmee zij dagelijks worden geconfronteerd. Deze verhouding tussen 'staat' & 'straat', zoals hierboven toegelicht, is een van de meest evidente tegenstellingen die centraal staat binnen de mogelijke definities van CD. In de afgelopen decennia zijn er echter meer concrete tegenstellingen naar voren gekomen. In het licht van de bruikbaarheid van het begrip benoemen we hieronder enkele 'assen' waarop deze discussie zich afspeelt.

Een tweede debat borduurt voort op de 'straat'-insteek van hierboven. Het is namelijk de vraag *welke mate van sociale actie* gewenst is, geaccepteerd wordt of inherent 'hoort' bij community development (Bryant, 2008). Het feit dat social workers bijvoorbeeld dagelijks worden geconfronteerd met de uitwassen van een bepaald economisch systeem dat winnaars en verliezers kent, roept de vraag op of het 'aanzetten tot actie' onderdeel moet zijn van het beroep. Sinds Alinsky's boek *'Rules for Radicals'* (1971), dat een standaardwerk werd voor opbouwwerkers met een activistische inslag, sluimert deze discussie op de achtergrond. Ook in een andere breed geaccepteerde definitie van CD, die uit het *Britse Gulbenkian Report* (1968), was sociaal werk de link tussen

'people' en 'social change', "*with key components improving the delivery of local services, developing interagency coordination and influencing policy and planning*" (Calouste Gulbenkian Foundation, geciteerd in Ledwith, 2011, p. 15). In het *Handbook of Community Development* (McGrath & Philips, 2017) worden diverse praktijken belicht waarin deze meer activistische invulling van CD met voorbeelden wordt toegelicht.

Brennan, Spranger, Cantrell en Kumaran (2004) identificeren een derde debat, namelijk CD als een *proces versus uitkomst*. In hun zoektocht naar een consistente definitie van CD maken zij onderscheid tussen een definitie voor academici en beroepsbeoefenaars. Beide definities hebben 'collectieve actie' ten doel, maar de functie van CD verschilt voor beide doelgroepen. Zij stellen namelijk:

[...] academics view community development as a process that provides individuals of a community the ability to act collectively and enhances the capacity of members within a community to improve their situation in their local area. Practitioners view community development as an outcome that improves the physical, social, economic, and environmental conditions in a community (p. 1).

Ondanks dat Brennen et al (2004) het onderscheid tussen proces en uitkomst koppelen aan specifieke doelgroepen, blijft het ook los van deze koppeling de vraag hoe CD als proces en uitkomst zich tot elkaar verhouden in een specifieke context met de daarbij betrokken actoren.

Een vierde debat vindt plaats rondom de vraag of CD nu staat voor *activatie of integratie*. In Nederland geeft Dozy (2008) hier richting aan door in haar proefschrift te stellen dat CD burgers wel activeert, maar niet altijd (duurzaam) *integreert*. Ze haalt hierbij Ross (1957) aan die zich heeft geconcentreerd op het verschil tussen community organization en CD. Dozy stelt vervolgens dat CD voorafgaat aan community organization waarbij binnen de eerste community-activatie en binnen de tweede community-integratie wordt nagestreefd:

[...] community development, kan gaan om achterstandsbestrijding, maar ook om het opzetten van educatieve, hygiënische, recreatieve, maatschappelijke en culturele voorzieningen. Naast dorps-, stads- of streekontwikkeling is een belangrijk nevendoel het activeren van (de leiders van) de bevolking en haar te leren (een deel van) haar eigen problemen zelf op te lossen. Activering van de bevolking is volgens Ross evenwel geen community organization, dat integratie in de hierboven beschreven zin beoogt' (p. 131).

Ten slotte betreft het recent geïntroduceerde concept van duurzaamheid de focus van het laatste debat over CD, maar voordat we daar inhoudelijk bij stil staan is het goed om te kijken naar de meest recente, wereldwijd geaccepteerde definitie van CD. In 2016 heeft de International Association voor Community Development (IACD) namelijk een nieuwe Global Definition aangenomen. Toenmalig voorzitter McConnell onderstreept de omvang van het begrip door te stellen dat het 'van alles betekent voor allerlei mensen'. De nieuwe definitie is dan ook breder dan ooit en luidt als volgt:

Community development is a practice-based profession and an academic discipline that promotes participative democracy, sustainable development, rights, economic opportunity, equality and social justice, through the organisation, education and empowerment of people within their communities, whether these be of locality, identity or interest, in urban and rural settings (IACD, 2016).

Binnen deze brede definitie wordt de duurzame ontwikkeling genoemd, in de literatuur geduid als *sustainable community development*. Het begrip *sustainable* kan hier tweeledig worden toegepast. Enerzijds gericht op duurzame (sociale) structuren, te linken aan het hierboven genoemde

belang van 'integratie'. Anderzijds gericht op de impact van klimaatverandering en de sociale aanpassingen die daarmee gepaard gaan. Voor beide varianten wordt veelvuldig gekeken naar de Sustainable Development Goals (SDG's) als kapstok. De VN presenteert in dat kader rapporten over hoe SDG's kunnen zorgen voor sociale inclusie. De IACD organiseerde eerder conferenties over hoe community development 'aan de basis kan staan' van de SDG's. Tot slot is er groeiende literatuur die deze doelstellingen linkt aan de beroepspraktijk van social work (Wahl, 2017; Stansfield, 2017; Jayasooria, 2016).

1.2. HET OPBOUWWERK IN NEDERLAND

Community development raakt in Nederland het dichtst aan het opbouwwerk, een onderdeel van het welzijnswerk en werkgebied van de social worker, voorheen opbouwwerker. Binnen het opbouwwerk staat het initiëren van collectieve activiteiten centraal voor het verbeteren van leefomstandigheden bijvoorbeeld in buurten en wijken.

In de geschiedenis van het opbouwwerk is een vijftal fasen identificeerbaar (Movisie, 2019; Dozy, 2008). Eind 19^e eeuw stond het opbouwwerk vooral in het teken van *gemeenschapsvorming* binnen volkswijken en buurthuizen, waarmee het parallellen vertoont met de ontwikkelingen

rondom CD in Amerika. Daarop volgt een tweede fase van *formaliseren* waarin onder andere het maatschappelijk werk officieel wordt erkend door het toenmalig Ministerie van Maatschappelijk Werk in 1952 en Boer (1970) het opbouwwerk een breed gedragen definitie geeft, namelijk

“[...] verschillende activiteiten, welke beogen de sociale omgeving van de mens in gunstig geachte zin te beïnvloeden, door middel van deskundig begeleide sociale processen, waaraan de betrokken bevolking zelf actief deelneemt”.

De derde fase laat zich typeren als *fundering* en vindt plaats in de jaren '20 en '30 waar een veelvoud aan theorieën, methodieken en documentatie gerelateerd aan het opbouwwerk ontstaat. De vierde fase, *de-institutionalisering*, verloopt in navolging van het werk van Achterhuis (1979) en Vuijsje (1977) parallel met het proces van vermaatschappelijking waarbij ondersteuning steeds meer in buurten en wijken wordt geboden in plaats van in instellingen die op afstand van de samenleving staan. De laatste fase, *transformatie*, vangt aan in 2015 waar naast nieuwe wetgeving, stelselwijzigingen en kortingen op budgetten een ideologische verandering is beoogd als het gaat om het bieden van maatschappelijke ondersteuning. Hiermee

doet de overheid een appel op burgers om hun solidaire verantwoordelijkheid te nemen. Meer dan voorheen zullen burgers zelf zaken samen moeten oplossen, waarbij de rol van de opbouwwerker – inmiddels social worker genaamd – afwisselend terughoudend en faciliterend moet zijn.

Anno 2020 hebben we nog altijd te maken met een sociaal domein in transitie binnen een samenleving die in transitie is (Rotmans, 2017). Met de komst van de social worker is de maatschappelijke ambitie van de voormalig opbouwwerker nieuw leven in geblazen, of zoals Movisie het beschrijft (Gerrits & Vlaar, 2010):

“[...] de verbindende schakel tussen bewoners en bewonersgroepen, tussen bewoners en professionele organisaties en overheden, en vaak ook tussen professionals onderling die vanuit verschillende organisaties in de wijken en dorpen werken aan samenlevingsopbouw”.

Een samenleving in transitie vraagt om social workers die als verbinders, bruggenbouwers via het initiëren van multidisciplinaire samenwerking een zoektocht naar sociale innovatieve oplossingen kunnen mobiliseren rondom aanhoudende maatschappelijke vraagstukken zoals maatschappelijke exclusie, armoede en eenzaamheid.

1.3. KAPITAALTHEORIE

Wanneer het gaat over verbinden en bruggenbouwen, biedt de kapitaaltheorie van Bourdieu (1989) een inhoudelijke verdieping. Hij onderscheidt: economisch kapitaal, cultureel kapitaal en sociaal kapitaal. Economisch kapitaal vormt de basis van de drie vormen van kapitaal, omdat deze als van oudsher wordt toegepast om samenlevingen te classificeren.

Economisch kapitaal betreft de (potentiele) winst die individuen bezitten met het verrichten van arbeid. Ook (on)roerende goederen die individuen bezitten, zijn een voorbeeld van economisch kapitaal. In de toepassing van het concept kiest men echter veelvuldig voor een vereenvoudiging en wordt economisch kapitaal gelijk gesteld aan het inkomen dat individuen ontvangen (Bourdieu, 1989).

Cultureel kapitaal gaat niet om economische goederen, maar eerder om bijvoorbeeld onderwijskwalificaties, adellijke titels of waarden en normen die van generatie op generatie worden overgedragen. Ook cultureel kapitaal wordt veelvuldig vereenvoudigd, namelijk tot opleidingsniveau. Voor het verwerven van cultureel kapitaal is tijd nodig, waardoor men automatisch inkomen misloopt. Het investeren in cultureel kapitaal betreft daarmee een investering voor de lange termijn en wordt gegarandeerd door

erkende en beschermde gecertificeerde opleidingen. Indirect is hiermee sprake van een wisselkoers tussen cultureel en economisch kapitaal, doordat de titel bepalend is voor de positie op de arbeidsmarkt. Deze positie is echter niet waardevast omdat er bijvoorbeeld sprake kan zijn van schaarste of inflatie voor een bepaald beroep.

Het sociaal kapitaal is volgens Bourdieu (1989, p.132) "het geheel van bestaande of potentiële hulpbronnen". Denk daarbij aan de aanwezigheid van een duurzaam netwerk rondom een individu, wat diegene toegang geeft tot bijvoorbeeld werk, ruggensteun, bekendheid en erkentelijkheid. Het volume van het sociaal kapitaal hangt af van de grootte van het netwerk, de effectiviteit van de relaties die kunnen worden gemobiliseerd en de hoeveelheid economisch en cultureel kapitaal verbonden aan ieder individu in de netwerken. De waarde van het netwerk wordt bepaald door de mate waarin er de bereidwilligheid is om ruil aan te gaan, en daarmee afhankelijk van de investeringsstrategieën, ofwel het onderhoud van de sociale relaties. Een goed onderhoud van het netwerk vereist een duurzame verplichting, omdat wederzijdse erkentelijkheid voortdurend moet worden bevestigd.

Een wisselwerking tussen economisch, cultureel en sociaal kapitaal kan de positie van een individu versterken. Zo kan de rugsteun door persoon Y met een relatief hoog economisch kapitaal de kansen vergroten op toegang tot een beter betaalde baan voor persoon X. De overdracht in cultureel kapitaal binnen een ondersteunend netwerk kan eveneens van invloed zijn op de toegang tot een beter betaalde baan, doordat bepaalde vereiste vaardigheden voor een beter betaalde baan in het contact worden overgedragen. Belangrijk om te beseffen is dat ook een tegengesteld krachtenveld kan plaatsvinden: wanneer de bronnen van kapitaal niet worden benut, verzwakt daarmee het kapitaal.

Volgens Putnam (1995) is een belangrijke voorwaarde voor de uitwisseling een wederzijds vertrouwen in het netwerk. In tegenstelling tot Bourdieu ziet Putnam het sociaal kapitaal als collectief bezit, waarbij het van belang is om de positieve effecten (steun, samenwerking, vertrouwen en effectieve instituties) te maximaliseren en de negatieve effecten (corruptie, etnische ongelijkheid, sektievorming) te minimaliseren. Dit kan zowel door middel van bonding als bridging. Bonding betreft het versterken van de exclusieve identiteit van een homogene groep, waardoor het vertrouwen binnen de groep

groeit. Deze versterkte relaties binnen de groep leiden tot solidariteit en daarmee tot steun bijvoorbeeld bij ziekte of financiële nood. Bridging gaat over het vertrouwen tussen vreemden buiten het eigen netwerk en betreft veelal een heterogene groep bestaande uit alle lagen van de bevolking. Dit type relatie is van groot belang voor algemeen vertrouwen in de samenleving en een democratische distributie van sociaal kapitaal, wat weer bijdraagt aan het sneller en effectiever oplossen van collectieve problemen.

Wanneer we deze theorie toepassen op de komst van grote getallen internationale werknemers binnen de stad waar dit onderzoek is uitgevoerd, betreft dit mogelijk een belangrijke groep kapitaaldragers. Het gaat namelijk om een type werknemer dat hoog gekwalificeerd is, goed betaald werk verricht en veelal uit landen afkomstig is die zich minder individualistisch en meer collectivistisch laten kenmerken dan Nederland, waarmee veel waarde wordt gehecht aan sociale relaties en het onderhouden daarvan. Voor de stad betekent dit dus een versterking van zowel economisch, cultureel als sociaal kapitaal. Echter, om dit kapitaal te kunnen benutten is naast bonding kapitaal tevens bridging kapitaal nodig tussen deze zogenaamde 'nieuwe' en de 'oorspronkelijke' bewoners van de stad.

1.4. KENNISWERKERS EN HUN PARTNERS

Hoewel de kenniswerkers werkzaam zijn binnen diverse grote (internationale) organisaties en daar aanknopingspunten vinden voor maatschappelijke participatie, weten we tot op heden bijzonder weinig over hoe het hun partners in ons land vergaat. Vragen als wie zijn zij, wat brengt hen naar Nederland, hoe willen zij zich hier vestigen en in welke mate lukt hen dat, zijn vraagstukken die tot op heden onbeantwoord zijn gebleven.

De invloed van het welzijn van de partner op de kenniswerker zelf moet overigens niet worden onderschat. Internationaal zien we dat het niet volledig 'thuis' voelen van de partner de belangrijkste reden is voor kenniswerkers om vervroegd terug te keren naar het thuisland (Hechanova, Beehr, & Christiansen, 2003). Los van culturele en sociale factoren speelt ook de economische positie (arbeidsmarkt) een rol. Ondanks deze constatering bleek in 2005 dat er vooral veel aandacht is voor de ervaringen van de kenniswerker zélf, en minder voor de partner (Bhaskar-Shrinivas, Harrison, Shaffer, and Luk, 2005).

Sinha-Kerkhoff (2018) heeft in dat economisch kader etnografisch onderzoek uitgevoerd naar de impact van het huidige discours omtrent *spouses* [partners van kennis-

werkers] in Nederland. Conclusie is dat het huidige narratief leidt tot zelfpositionering als 'passieve subjecten binnen de migratie', waar werkloosheid wordt gezien als 'mislukking'. Ook blijkt dat er structurele barrières zijn die het verlaten van bovenstaande discours bemoeilijken. 'Re-skilling', alternatieve identiteitsvorming en 'non-work related' levenspaden worden geopperd als mogelijke oplossingen. Ook Donaldson heeft in 2012 onderzoek gedaan naar Nederlandse spouses en dan specifiek naar ervaringen van partners van kenniswerkers aan de technische universiteit. In haar literatuurstudie kijkt ze onder andere naar internationale studies gericht op welbevinden van partners en komt vervolgens tot drie onderzoeksthema's die de behoeftes van de partners raken, namelijk cultuur, sociaal en arbeidsmarkt.

Uit een studie van Helvoort (2017) blijkt dat bridging met name plaatsvindt onder kenniswerkers die al over een sterk internationaal netwerk beschikken en de wens hebben om lang in Nederland te blijven. Vooral nog is echter onduidelijk hoe de uitwisseling in economisch, cultureel en sociaal kapitaal onder partners kan worden bekrachtigd.

In de stad bestaan er diverse initiatieven die zich op deze partners richten. Zo bestaat er sinds 2014 het Expat Spouses Initiative, om *'the disconnect between expat partner popu-*

lation and Dutch community' te adresseren (Expatriate Spouse Initiative, z.d.). Hun hoofddoel is om het aanwezige talent te linken aan de lokale community, waar ook een Community Lab voor is ingericht. Daarnaast loopt het 'Living In-project' van de gemeente, dat zich specifiek richt op contact tussen nieuwkomers en locals. Ook het Women for Women-programma is één van de projecten die uit een samenwerking tussen alle bovenstaande partijen is ontstaan. Binnen dit programma worden ambassadeurs uit de stad gelinkt aan vrouwelijke expatpartners die 'aan de slag willen in de stad'.

Daarnaast zijn er meerdere organisaties die van invloed zijn op de sociale kant van expatpartners in de stad. Te denken valt aan Holland Expatriate Centre South, Indigo Wereld, the Expatriate Hub, International Creative Women [naam stad], Fight Like a Woman Foundation en tientallen Facebook-communities variërend van 'Canadians in [naam stad]' tot 'International Women Entrepreneurs [naam stad]'.

Afgeronde onderzoeken naar deze partners in de stad ontbreekt nog. Wel lopen er inmiddels twee universitaire studies naar de ervaringen van spouses in de regio, via Radboud Universiteit en Tilburg University. Resultaten worden 2021 verwacht.

Methodologie

In dit hoofdstuk lichten we toe op welke wijze het onderzoek is uitgevoerd. In eerste instantie gaan we in op de populatie en steekproef, vervolgens op de wijze van data verzamelen en analyseren en tot slot maken we inzichtelijk hoe we de betrouwbaarheid en validiteit van dit praktijkgericht onderzoek hebben geborgd.

2.1. POPULATIE EN STEEKPROEF

Met dat in de stad waar data zijn verzameld meerdere multinationals zijn gevestigd, zijn er tevens grote groepen internationale kenniswerkers en hun gezinnen woonachtig. Het aantal kenniswerkers dat anno 2020 woonachtig is in de stad, wordt niet op één plek geregistreerd en is een interpretatie van cijfers van de gemeente, het CBS en het Holland Expat Center. Zo zag het Holland Expat Center het aantal aanvragen de afgelopen jaren met zo'n 25% per jaar toenemen. Maar lang niet alle kenniswerkers blijven in de stad wonen. Cijfers van een brochure van 'Stedelijk Gebied [naam stad]' geven bijvoorbeeld aan dat er in 2016 860 kenniswerkers zich in de stad en omgeving vestigden, maar

dat er tegelijkertijd 759 kenniswerkers de regio verlieten (gemeente X, 2016). Een populatie die te groot is om te betrekken binnen dit onderzoek gezien de termijn waarin het dient te worden uitgevoerd. Daarom is een steekproef getrokken met behulp van de pragmatische sneeuwbalmethode (Salganik & Heckethorn, 2004). Dit heeft geresulteerd in een steekproef van 11 partners, waarvan 1 man en 10 vrouwen, allen in de leeftijd van 25-35 jaar en hoogopgeleid. De partners die binnen dit onderzoek zijn gesproken zijn afkomstig uit Bulgarije, Groot-Brittannië, Schotland, Polen, Griekenland, Sri Lanka en Nepal. De meeste van hen waren al voordat ze naar Nederland verhuisden ouders van één of twee kinderen, een paar kregen na aankomst in de stad hun eerste kind en een enkeling heeft wel een relatie maar (nog) geen kinderswens. Ter aanvulling op de interviews spraken we met zes veel genoemde stakeholders die zich inzetten voor de groeiende groep partners van kenniswerkers: Gemeente X, Indigo Wereld, Expat Spouse Initiative, Bibliotheek in de stad, Expat Coffee, Salto Internationaal basisonderwijs.

2.2. DATAVERZAMELING

Binnen dit onderzoek is gebruik gemaakt van semigestructureerde interviews. Deze methode leent zich goed voor het inzichtelijk maken van levensverhalen, visies, wensen en behoeften van respondenten. Daarbij is gebruik gemaakt van een topiclijst, zodat elk gesprek een aantal gemeenschappelijke thema's kent (Rubin & Rubin, 2005). Voorafgaand aan het onderzoek is het doel en de wijze waarop de informatie bewaard en verwerkt zal worden gedeeld met de respondenten, inclusief het gegeven dat alle data anoniem worden verwerkt. Vervolgens is door respondenten een *informed consent* ondertekend. De semigestructureerde interviews zijn opgenomen en getranscribeerd.

2.3. DATA ANALYSE

Op de verzamelde data is een inhoudsanalyse uitgevoerd in overeenstemming met het analysekader van Boeije (2005). In de eerste plaats is het materiaal doorgenomen (open coderen), daarna zijn structuren en patronen geïdentificeerd (axiaal coderen) en tot slot is waar nodig selectief teruggezoekt in de data (selectief coderen). Interpretatie van de patronen heeft plaatsgevonden in de onderzoeksgroep bestaande uit drie onderzoekers.

2.4. ETHISCHE VERANTWOORDING, BETROUWBAARHEID EN VALIDITEIT

Het onderzoek is uitgevoerd met de 'Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit' (Vereniging Hogescholen, 2018) als uitgangspunt. Daarnaast zijn verschillende activiteiten ondernomen om de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek te borgen in lijn met het denkkader van Maso en Smaling (1998) voor kwalitatief onderzoek. Zo is er gewerkt met een logboek, veldnotities en digitaal onderzoekarchief waarin al het (empirisch) materiaal is gearchiveerd. Dit maakt het mogelijk om het onderzoek op een later moment vergelijkbaar te herhalen, waarmee de betrouwbaarheid is geborgd. De validiteit van het onderzoek is geborgd door het creëren van momenten voor *intersubjectiviteit*. Daarbij hebben de onderzoekers gezamenlijk gereflecteerd op de planvorming, uitvoering en interpretatie van de data en bijstellingen gedaan daar waar dat gezamenlijk noodzakelijk werd geacht om systematische fouten te voorkomen.

Resultaten

De gesprekken met respondenten hebben chronologisch plaats gevonden met betrekking tot een specifiek gedeelte van hun levensverhaal. Zo stonden we aan het begin van de gesprekken stil bij de keuze om naar Nederland te immigreren, de voorbereidingen die respondenten in hun thuisland hadden getroffen, de verwachtingen die zij hadden ten aanzien van een leven in Nederland en hun ervaringen met je daadwerkelijk in Nederland vestigen. Vervolgens zijn we met hen in gesprek gegaan over hun werkende leven hier en in hun thuisland en hetzelfde voor hun sociale leven. Tot slot hebben we met hen gesproken over hoe zij de toekomst zien, wat zij daarvan verwachten. Een vergelijkbare opbouw hanteren we voor dit resultatenhoofdstuk.

3.1. DE VERWACHTINGEN, VOORBEREIDINGEN EN AANKOMST VAN INTERNATIONALS

Tijdens het eerste gesprek met twee stakeholders, wordt ons uitgelegd dat er een belangrijk verschil is tussen 'de expats' en 'de internationals' [kenniswerkers]. Dit verschil gaat voornamelijk over de intentie hoe lang iemand van

plan is zich in Nederland te vestigen: expats ongeveer twee jaar, internationals eerder zes jaar of wanneer de omstandigheden het toelaten liefst permanent [Stakeholder 1,2]. Daarnaast brengen stakeholders [Stakeholder 1, 2 en 6] een ander onderscheid ter sprake tussen expats en kenniswerkers. Zo zouden expats volgens hen niet echt bereid zijn zich te verdiepen in de Nederlandse cultuur, brengen zij hun kinderen naar internationale scholen in plaats van reguliere scholen en blijven zij in hun eigen internationale community. Waar kenniswerkers juist de verbinding zoeken met de lokale formele en sociale verbanden.

Uit de interviews blijkt eveneens dat negen van de 11 partners van kenniswerkers [in de rest van deze rapportage 'partner' genoemd] een relatie heeft met een kenniswerker die een tijdelijk aanstelling heeft bij één van de grote multinationals. Twee van hen deelt het leven met een kenniswerker met een vast dienstverband met bijbehorende arbeidsvoorwaarden. Geen van de partners geeft aan dat Nederland een eerste keuze had. In eerste instantie waren zij zich aan

het oriënteren op landen in Azië en de Verenigde Staten. De positieve verhalen van vrienden en kennissen evenals de mogelijkheid tot parttime werken en rondreizen in Europa waren doorslaggevend bij het maken van de keuze voor Nederland.

De voorbereiding op de reis naar – voor sommigen een nieuw continent – hebben op verschillende manieren plaatsgevonden, blijkt uit de gesprekken met partners. Waar de één zich uitgebreid heeft ingelezen over Nederland, de cultuur en alle mogelijkheden in het land, laten anderen zich meer verrassen door wat ze terplekke tegenkomen na aankomst. Deze verrassingen stroken soms niet met de hoop en verwachtingen die de partners van te voren hadden gevormd. Een man uit Sri Lanka met vijf jaar werkervaring als civil engineer en een bachelor diploma komt er na drie maanden bijvoorbeeld achter dat het vinden van een baan toch niet zo eenvoudig is. Waar zijn vrouw een studiebeurs ontving voor haar opleiding aan de TU, wordt hijzelf sterk ontmoedigd vanwege de hoge studiekosten voor studenten van buiten de EU [Interview 1]. In zijn verhaal klinkt duidelijke teleurstelling dat hij momenteel als fietskoerier werkt.

Hoewel de open houding voor het avontuur naar Nederland voor een periode erg leuk kan zijn – *“We genieten van de*

Nederlandse feesten zoals carnaval, Dutch Design Week, Glow en sinterklaas” [Interview 7] – wordt ook zichtbaar dat werkeloosheid voor een periode langer dan een jaar soms tot een terneergeslagen gevoel leidt. Fulltime zorgdragen voor het kind blijkt niet voor elke moeder genoeg voldoening te bieden. Een vrouw uit Engeland vertelt na vier jaar in Nederland te wonen, dat ze met ruim tien jaar werkervaring en meermaals solliciteren nog niet op gesprek is uitgenodigd. Binnen haar expertise in duurzaamheid blijkt er voor haar te weinig aanbod te zijn voor Engelstaligen in de omgeving van de stad waar ze woont [Interview7]. Een andere moeder die oorspronkelijk uit Bulgarije komt maar de afgelopen jaren in Spanje woonde met een goede baan en veel vrienden, schetst een soortgelijke teleurstelling over haar verhuizing naar Nederland:

“Dus dat is mijn verwachting, ik wacht tot het jaar voorbij is. Het kost me te veel moeite om weer de taal te leren, nieuwe mensen te ontmoeten, mijn diploma’s aan te passen en weer het hele verhaal opnieuw te doen zoals toen we in Spanje kwamen. Als het van mij afhangt gaan we vandaag nog terug. Maar ja, we zijn hier als familie [Interview 8].”

Hoe het leven van partners was voordat ze naar Nederland kwamen, blijkt bepalend voor het contrast in ervaringen bij

aankomst. Een andere moeder, ook afkomstig uit Bulgarije, vertelt juist hoe ontzettend blij ze is dat haar man hier een goed betaalde baan heeft en zij hier de mogelijkheid heeft om een rustig leven te leiden. Ze wilde af van de stress rondom het opvoeden van jonge kinderen en voelt zich opgelucht dat het in Nederland normaler is om parttime te kunnen werken. Ook bij andere moeders klinkt het beklag dat in Engeland en Bulgarije mensen zich te veel met hun werk identificeren en kinderen daardoor al van jongs af aan worden opgevoed om carrière te maken. [Interview 8, 9, 11].

Hier in Nederland zijn kinderen veel zelfstandiger, met twee of drie jaar kleden ze zichzelf aan. En wanneer kinderen bij elkaar gaan spelen zijn er duidelijke afspraken met tijden. Nederlanders zijn praktischer. Maar ik vind het wel fijn om in een gemengde buurt te wonen zoals in deze wijk, tussen de andere internationals. [Interview 9]

Ook een Tsjechische moeder van eind twintig is tot nu toe blij met de Nederlandse mentaliteit. In Tsjechië merkte ze vaak een jaloerse houding van vrienden omdat ze een betere baan had en vond de politieke situatie met extremistische partijen onrustig.

Hier werkt alles soepel, je kan alles direct online regelen, gemeenten hebben zaken goed geregeld. Terwijl in Tsjechië functioneert alles nog op de oude trage manier met veel papierwerk en conservatieve mensen. Ik had eerst wel verwacht met kinderen dichtbij mijn ouders te willen wonen, maar nu ik een Nederlandse vriend heb doe ik dat niet. We zien elkaar alsnog vaak, één keer per twee maanden ongeveer [Interview 10].

Uit de verhalen van partners blijkt ook dat het voor hen na aankomst in Nederland niet makkelijk is te overzien waar ze welke informatie kunnen verkrijgen, ondanks het feit dat er in de stad diverse initiatieven zijn specifiek voor internationals en soms ook specifiek voor partners van kenniswerkers. Ook het vinden van een baan verloopt voor partners op verschillende manieren. Voor sommigen was het een geleidelijk proces, zij volgden al een studie in Nederland en vonden na een kort sollicitatieproces van 0 tot 4 maanden een baan, al dan niet naar hun wensen. Voor anderen voelt de verhuizing als een offer voor de relatie en voor het gezin: “*someone had to compromise*” [interview 1]. Bij de gezinnen van deze partners gaat de keuze voor de baan van de kenniswerker boven de keuze voor een baan voor zichzelf, omdat het financieel gunstiger is en er voor de kenniswerker in het thuisland destijds geen beter aanbod is.

3.2. HET WERKENDE LEVEN

De partners die we in dit onderzoek spraken hebben vijf tot 22 jaar werkervaring opgebouwd en meerdere studies afgerond voordat zij naar Nederland verhuisden. De opleidingsachtergrond van partners loopt uiteen van een bachelor tot een Phd graad in zowel technische als sociale disciplines.

Partners die bij aankomst in Nederland niet direct een baan vinden, ervaren de opstartfase veelal als zwaar en onwennig. Voorheen waren ze gewend vijf dagen te werken, veel vrienden en familie te zien en nu draait het hele leven vooral om de zorg voor kinderen en is hun wereld klein geworden. De zoektocht naar een betaalde baan in combinatie met de tientallen tegenslagen in sollicitatieprocedures, ervaren zij als een eenzaam proces waarbij zij het lastig vinden om optimistisch te blijven. De partners schrijven meerdere brieven waarop vaker geen dan wel een reactie volgt, laat staan een uitnodiging voor gesprek [interview 1, 7, 11].

Voor partners die zowel de Nederlandse taal niet beheersen als geen technische achtergrond hebben, voelt het alsof zij een 2-0 achterstand hebben tot de arbeidsmarkt. Terwijl zij staan te popelen om hun (maatschappelijke) bijdragen te leveren en er voor bedrijven veel goede wil, kennis en

ervaring voor het oprapen ligt. Behalve dat de partners aan het eind van de dag geen interessant verhaal kunnen delen met hun geliefde, kan het ook schaamte geven naar familie in hun thuisland, wanneer de belofte is gedaan om hen financieel te onderhouden [interview 4, 8, 10].

Enkele partners zoeken contact met organisaties die carrière events organiseren of cursussen aanbieden in het profileren van jezelf, door bijvoorbeeld je cv anders vorm te geven, te leren pitchen en zelfvertrouwen te stimuleren. Het wordt door hen als zeer prettig ervaren om samen met andere werkzoekenden hun ervaringen te kunnen delen, nieuwe connecties op te doen, na te denken over hoe je een nieuw verhaal over jezelf kunt vormen en in een veilige omgeving nieuwe dingen te proberen en leren [interview 7, Stakeholder 4].

Ook is er onder vrijwel alle partners behoefte aan een laagdrempelige plek waar de Nederlandse taal kan worden geoefend. Een enkeling besteedt hier op gestructureerde wijze tijd aan, meestal pas wanneer dit door een werkgever als vereiste is gesteld. Er is slechts één moeder die de bewuste keuze gemaakt heeft om nergens voor te solliciteren en zich te richten op het familieleven en het doen van vrijwilligerswerk voor gemiddeld twee dagen per week.

Een parttime baan is voor haar moeilijk voor te stellen, misschien als de kinderen ouder zijn. Voor nu is haar leven gevuld met activiteiten voor een taalschool waarvoor ze een kleine bijverdienste ontvangt en bovendien ook veel leert [interview 8].

Ik weet nog niet of dit zal leiden tot de juiste baan. Er is natuurlijk meer dan vrijwilligerswerk, maar voor nu ben ik tevreden. Ik doe wat ik kan nu, en probeer geen stress te creëren in mijn leven. Met een 'echte' baan is dat natuurlijk heel anders. (...) Mijn kinderen geven nu aan wat er nodig is, ik volg hen. Als zij tevreden zijn ben ik dat ook. [Interview 8]

Deze vrouw geeft tevens aan dat onder veel internationale families het vinden van een baan een hot topic is. Partners die zich zorgen maken over het 'grote gat' in hun carrière en alleen maar bezig zijn met solliciteren. Terwijl er volgens haar al genoeg uitdagingen zijn in een nieuw land rondom de integratie van de kinderen, de taalbarrière en een sociaal leven opbouwen.

Voor een buitenlandse studente die na haar studie besloot in Nederland te blijven wonen met haar vriend die geboren en getogen is in deze stad, verloopt de overgang van studie naar werk ook niet geheel vanzelf, ondanks dat ze al langer

in Nederland is dan de andere respondenten die we spraken. Maar zij heeft nu wel werk. Daarbij relativeert zij de moeite in de banenzoektocht met het feit dat dit overal ter wereld [ook in haar thuisland Engeland] lastig was geweest. Hoewel ze er niet per se naar uitkeek om in de horeca te werken, is ze van mening dat je in het begin van je loopbaan ook een beetje moet accepteren wat je kunt krijgen. Haar baan in het internationaal hotel is nog wel erg basic, maar met leuke collega's is ze voor nu redelijk tevreden [Interview 11].

Wanneer we vragen óf en zo ja, wat voor hulp de partners zouden willen ontvangen bij de zoektocht naar een baan, hebben zij daar niet direct een antwoord op. De meeste partners zien de zoektocht als eigen verantwoordelijkheid en proberen zelfstandig allerlei manieren uit zoals online zoeken en reageren, recruiters, koffie drinken met contacten via-via. Slechts één van de partners heeft hulp ontvangen vanuit het bedrijf waar haar geliefde zou gaan werken vanuit de afdeling human resources, omdat duidelijk werd dat als zij geen werk zou hebben het gezin niet zou komen: "Immers, als de vrouw ongelukkig is, gaat de klok tikken" [Interview 6].

Andere partners zoeken contact met initiatieven die zich inzetten voor internationals en omschrijven dat als behulpzaam gedurende hun banenzoektocht [Interview 1, 5, 6, 7, 14]. Met name gratis workshops worden als prettig ervaren. Betaalde workshops blijken lang niet altijd van meerwaarde, “daar worden precies dezelfde dingen verteld en dat kan je als werkzoekende simpelweg niet betalen” [Interview 1]. Een enkeling geeft aan dat het erg belangrijk is om met mensen van verschillende organisaties te praten, om te kijken of ze misschien een stage aan kunnen bieden of in ieder geval contacten kunnen opdoen en om zo te horen hoe een organisatie werkt.

Samenvattend blijkt dat het doel wat de partners voor ogen hebben vrij duidelijk is: een baan die past bij hun achtergrond. De weg er naar toe weten de partners zelf niet. Wat ze daarnaast aangeven is dat het omslachtig voelt om naar andere organisaties en branches te gaan kijken en te investeren in een carrière switch, waar evengoed de taal een barrière zal vormen. Naast de eerste beschreven behoefte aan het leren van de Nederlandse taal, zijn partners ook op zoek naar een plek waar ze dagelijks Nederlands kunnen oefenen met mensen die hetzelfde niveau hebben en tegelijkertijd samen iets ondernemen. Verder zijn er onder de internationale gezinnen veel vragen over hoe het

Nederlandse onderwijs- en zorgsysteem nu precies werkt. Hier zouden ze graag meer voorlichting over ontvangen. Eveneens geeft een moeder aan dat het ook belangrijk is dat docenten blijven bijleren over internationals. Zo kreeg haar dochter een havo-advies, terwijl het meisje haar hele basisschool periode op gymnasium niveau presteerde en graag meer uitdaging wilde. Volgens haar is het een trend dat als je ouders geen Nederlands kunnen spreken je als kind lager wordt ingeschaald, wat erg frustrerend kan zijn [Interview 9].

3.3. HET SOCIALE LEVEN

Uit vrijwel alle verhalen blijkt dat de gezinnen geneigd zijn om in eerste instantie vriendschappen te sluiten met andere internationale gezinnen, die vaak uit hetzelfde land komen als zij. Met hen vormen zij hun meeste hechte vriendschappen want “samen zit je toch in hetzelfde schuitje” [Interview 9, 11] Daarnaast bieden hun eigen (bij-)banen of vrijwilligerswerk en het werk van hun geliefde (kenniswerker) ingangen voor het opbouwen van een sociaal netwerk. Met name het ondernemen van gezamenlijke activiteiten zoals het volgen van dezelfde taalles of danslessen blijkt succesvol voor goede ontmoetingen.

*Ik ga iedere week naar een dansklas, geleid door een Griekse vrouw die ook een partner van een international is, omdat haar man hier een Phd volgt. Danslessen organiseren is haar fulltime werk dus ze organiseert allerlei sociale activiteiten wat erg leuk is. Omdat ze allerlei nationaliteiten bij elkaar brengt, wordt ze ook wel de VN ambassadeur genoemd *lacht*. Daarnaast doe ik vrijwilligerswerk voor een online krant die Nederlands nieuws naar het Engels vertaalt. [...] Het nieuws bepaalt echt je relaties, als je niet weet wat er gebeurt in de stad waar je woont. Nu weten de meeste internationals er van. [Interview 11]*

Naast het nieuws zijn andere digitale media ook belangrijke oorsprongen voor relaties. Met name facebookgroepen zijn behulpzaam voor leuke events, voor een lift naar de bouwmarkt tijdens het klussen of voor vaste groepen zoals de internationale speelgroep voor baby's en peuters genaamd, Mums and Toddlers. Daarbij maken enkele partners kritisch keuzes in het grote aanbod van internationale facebookgroepen. Zo vertelt een Tsjechische moeder dat, in tegenstelling tot andere internationals, ze juist niet betrokken is in de Tsjechische facebookgroepen omdat daar volgens haar vooral mensen lid zijn die hier geld willen verdienen, maar niet om de taal en de cultuur geven: *“Met hun hoef ik niet op te trekken”* [Interview 9]. Over uiteen-

lopende digitale groepen voor internationals wordt veelvuldig gesproken, het is voor de partners een laagdrempelige manier om anderen te ontmoeten en er wordt bijna altijd positief en behulpzaam gereageerd. Zo vertelt een andere moeder, dat ze zowel gebruik maakt van groepen voor ontspanning (samen fietstochten maken) als bij het vinden van een baan.

Hoewel de sociale omgeving van het gezin kleinschalig blijft tijdens de eerste prille periode van het ouderschap, biedt het iets oudere, schoolgaande kind ook weer een mooi bron voor nieuwe contacten onder de ouders, bijvoorbeeld wanneer hun kinderen bij vriendjes en vriendinnetjes gaan spelen of wanneer de ouders wachten terwijl de kinderen aan het sporten zijn. Wel zijn internationale ouders soms verrast over de andere gebruiken, welke soms als prettig worden ervaren en soms teleurstellend. Zo vertelt een moeder dat ze het fijn vindt dat Nederlanders bepaalde tijden voor het spelen afspreken en dat het prima is als je je kind over anderhalf uur weer komt halen, terwijl ze uit Polen gewend was dat alles maar om de wensen van kinderen draait en daar je hele dag mee gevuld is. Maar wat haar dan weer verbaast is dat Nederlandse ouders bij verenigingen veel minder benaderbaar bleken te zijn dan ze vooraf hoopte: *“Zij brengen hun kinderen weg, gaan*

tussendoor iets voor zichzelf doen en komen na afloop weer terug om de kinderen te halen, terwijl ik juist de hoop had elkaar tijdens het wachten beter te leren kennen” [Interview 9]. Dit is één van de vele redenen die internationale families noemen, waardoor het lastig is om hechte vriendschappen te sluiten met Nederlandse gezinnen.

Een vrouw uit Bulgarije omschrijft de sociale netwerken als bubbels, die vaak per nationaliteit zijn in te delen: Russisch, Koreaans, Indiaas, etc. Zij heeft vrienden uit veel verschillende internationale bubbels, maar het lukt haar nauwelijks om toegang te krijgen tot de Nederlandse. Terwijl ze juist de hoop hadden door hun kinderen naar een reguliere school te sturen, meer contact te leggen met Nederlandse gezinnen. De kinderen zelf leren daarentegen wel snel Nederlands en integreren snel. Het contact tussen de internationale ouders en de Nederlandse ouders blijft echter meestal beperkt tot de docenten en een paar vrijwilligers in [naam wijk] (internationale buitenwijk in de stad) waarmee ze gezamenlijke activiteiten organiseert. Desondanks blijven alle ouders van mening dat het makkelijkste is sociale contacten rondom kinderen op te doen. Daarnaast zijn er enkele initiatieven die bijdragen aan het versterken van de sociale netwerken van de internationals. Zo wordt de Hub in de binnenstad als een belangrijke ontmoetings-

plaats genoemd, waar goedkope taallessen (€2,50 per keer) worden aangeboden die hen helpen bij integreren in de Nederlandse cultuur. Ook het Get in Touch programma, de Expat Coffee Meeting, en het doen van vrijwilligerswerk bij culturele festivals wordt genoemd als belangrijke bronnen voor hechte vriendschappen.

Hoewel enkele gezinnen al zeer ondernemend zijn en sommigen activiteiten noemen die zij graag met hun gezin ondernemen – zoals Dutch Desing Week, Glow, Sint Maarten, Carnaval, (Food) Markets, andere feestdagen zoals Koningsdag en Bevrijdingsdag - worden er ook nog regelmatig onvervulde wensen genoemd. Zo missen sommigen het bezoek aan Engelstalige culturele activiteiten, zoals theater in het Engels, maar ook de toegang tot een fijne oppas aan huis of meer Engelstalige activiteiten voor kinderen, of sportverenigingen voor henzelf. Gedurende de interviews blijkt wel dat er steeds meer sportverenigingen zijn die deze behoefte oppakken, maar de informatievoorzieningen zijn tot op heden volgens partners nog niet altijd even toegankelijk. Daarnaast noemen een aantal partners dat ze opzoek zijn naar vrijwilligerswerk waarmee ze op een laagdrempelige manier de Nederlandse taal en cultuur kunnen leren kennen.

Thuis was vrijwilligerswerk voor mij echt een belangrijk ding. Maar omdat het werk toch vaak met kwetsbare mensen is of mensen met een lagere mentale capaciteit vanwege problemen, spreken ze niet altijd Engels. In handen en voeten taal en met de simpele korte zinnen Nederlands die ik kan, is het te lastig om dit werk te doen. Ik deed in het begin een paar weken vrijwilligerswerk bij een vluchtelinggemeenschap, maar daar was de houding zo anders, dat vond ik lastig. De hele houding van iedereen was veel meer gericht op eigen verantwoordelijkheid in plaats van echt ondersteunen en kijken naar oplossingen [Interview 11].

Deze wens voor het doen van meer vrijwilligerswerk staat niet op zichzelf. Vrijwel alle partners spreken uit meer activiteiten te willen organiseren samen met Nederlanders, omdat volgens hen juist door samen iets te doen je vriendschappen ontwikkelt. Het blijft voor hen echter nog onduidelijk wat nu echt gedeelde interesses en goede ontmoetingsplekken kunnen zijn om Nederlanders en internationals te laten mengen. Een enkeling zet zelf de stap Nederlandse buurtclubs te bezoeken of zomerkampen mee te organiseren. Echter, wanneer internationals zelfstandig activiteiten organiseren, komen er zelden aanmeldingen van Nederlanders. De houding van Nederlanders wordt omschreven als: *“Zolang de internationals mijn leven niet*

aantasten, vind ik het allemaal prima wat ze doen, maar ik wil er geen last van hebben” [Interview 9]. Ook het mixen van partners met lokale bedrijven zou nog meer als een sociale verantwoordelijkheid kunnen worden gezien, waarbij er echt partnerships aan worden gegaan met internationals.

3.4. TOEKOMST

Waar zien de partners zichzelf over een aantal jaar; wat zijn hun wensen voor de nabije toekomst? Een lastige vraag met uiteenlopende reacties. Wat de partners in ieder geval in de komende jaren willen bereiken is het leren van de Nederlandse taal en zich ‘het Nederlandse leven’ verder eigen maken. Daarnaast worden er soms meer materiele en financiële wensen voor de nabije toekomst genoemd, zoals het kopen van een huis of het krijgen van een vast contract. Voor zij die nog geen baan hebben gevonden is het doel een baan te vinden waar ze hun kwaliteiten in kwijt kunnen en daarna een goede balans tussen werk en privé te vinden. Daarbij is vier dagen werken de droom en hopen ze het werk zo te organiseren dat er thuis niet meer gemaaid of gebeld hoeft te worden voor werk. Ook hopen de partners meer tijd vrij te maken voor ontspanning (wandelen en fietsen in de natuur) en regelmatig te sporten. Wat betreft hun sociale contacten en gezinsleven geven enkele partners aan meer Nederlandse vrienden te ontmoeten of hun gezin verder uit te breiden.

Ik ben niet van plan om hier voor altijd te blijven, maar zolang de kinderen naar school gaan blijven we sowieso hier. Als ze groter worden ga ik weer werken. We vinden de buurt fijn, we willen niet te veel verandering. Ooit willen we nog wel verder reizen, we vinden het mooi dat de wereld open ligt vandaag de dag. Italië lijkt ons ook prachtig [Interview 9]

Deze houding is terug te zien bij meer partners. Ze vertellen dat wanneer je eenmaal de keuze hebt gemaakt om in een vreemd land te gaan wonen, de wereld sowieso meer open ligt. Bovendien ben je gewend om elke dag, elke week, elke maand actie te ondernemen om je nieuwe leven vorm te geven, omdat dat niet vanzelf gaat zoals thuis. Daarmee wordt de stap om later nog ergens anders in de wereld te gaan wonen automatisch kleiner.

Ik denk dat er nog veel gaat veranderen binnen de internationale gemeenschappen. Er is al zoveel veranderd de afgelopen vijf jaar, dat zal alleen maar toenemen. Hiervoor was er bijna niks te doen voor internationals, het was veel lastiger elkaar te ontmoeten. Het was veel klassieker, de man naar werk de vrouw wacht thuis met de kinderen. Juist daarom is het interessant om het perspectief van vrouwen te blijven belichten [Interview 11]

Wanneer we vragen of de internationale koppels ook oud willen worden in Nederland, volgen meer wisselende reacties. Een paar zeggen overtuigd ja, een aantal geeft aan meer in termijnen van 6 jaar te denken passend bij hun schoolgaande kinderen. Een enkeling is juist positief verrast over Nederland. Hun oorspronkelijke plan was om tijdelijk te blijven, maar hoe langer ze hier zijn, hoe meer tevreden en gewend ze aan hun nieuwe land raken. Wanneer partners de lange termijn toekomst hier niet voor zich zien, hangt dit veelal samen met het klimaat of het gemis van regelmatig contact met hun familie en hechte vrienden. Zij die het wel voor zich zien, richten zich juist op de voordelen, zoals dat de zorg en pensioenen hier veel beter zijn geregeld dan in hun land van herkomst en dat ze veel ouderen zien die nog fit zijn, op reis gaan en culturen blijven ontdekken. *“Ja de staat draagt hier veel meer zorg voor je, dat vind ik mooi”* [Interview 10].

Tenslotte vragen we de partners of er dingen zijn die de Nederlanders van hun cultuur kunnen leren. Hier wordt met name genoemd dat Nederlanders zich nog meer zouden kunnen openstellen voor internationals: *“In Sri Lanka zouden nieuwe medewerkers uit het buitenland worden gezien als nieuwe vrienden, we zouden hun echt onder onze hoede nemen, tripjes organiseren en meenemen in*

ons dagelijks leven" [Interview 1]. Zo'n vanzelfsprekende openheid maken partners in deze stad maar weinig mee. Dit zit hem ook in de manier van humor (weinig zelfspot onder Nederlanders) en tonen van minder pure, uitgesproken emoties, zo merkt een Tsjechische vrouw op [Interview 10]. Al spreekt een Bulgaarse vrouw dit deels tegen, zij ziet juist dat Nederlanders bijvoorbeeld wel weer opener zijn naar groepen die buiten de maatschappij vallen [Interview 9].

Een aantal merkt op dat er vrij weinig feestjes zijn en dat Nederlanders niet zo van dansen houden. Eén vrouw noemt hierbij ook het verschil in verjaardagsfeestjes. In Engeland is het gebruikelijk dat degene die jarig is wordt verwend door alle vrienden, zij organiseren voor jou het feest. Hier moet je alles zelf regelen. Daarnaast is er nog een boel winst te behalen in het eten, in cafeetjes staan er bijna altijd dezelfde sandwiches, tosti's en kroketten op het menu, maar weinig speciaals. Hier op aansluitend geven een paar moeders aan dat er op scholen ook meer kan worden geïnvesteerd in bijvoorbeeld warme lunches en langere rustmomenten tussen de middag.

In de klas moeten kinderen in een kwartiertje hun boterham opschrokken, dat kan mijn dochter helemaal niet. In Spanje hadden ze tweeënhalve uur pauze met warme lunches. En in Bulgarije hadden we langer verlof en goedkopere opvang natuurlijk, gelukkig is de kwaliteit hier wel goed [Interview 7].

Ook in het waarderen van positieve dingen die Nederlanders al hebben, zouden Nederlanders meer mogen waarderen volgens partners [Interview 6, 9, 10]. Het treinsysteem werkt hier in vergelijking met andere landen perfect en de kraamzorg in het bijzonder is fantastisch, zo vertelt een Engelse vrouw vol enthousiasme. *"[over de kraamzorg] Ze waren zo behulpzaam, zo waardevol, het gaf me veel zelfvertrouwen. Hier kunnen andere landen weer van leren"* [Interview 7]. Een ander punt waar de partners verbaasd over zijn, is dat er overal prachtige speeltuinen zijn aangelegd en daar maar zo weinig gebruik van wordt gemaakt.

Conclusie

Binnen dit praktijkgericht onderzoek staan we stil bij de wijze waarop partners van internationals (spouses) in een grote stad in het zuiden van het land zich maatschappelijk (willen) organiseren. Waar de afgelopen jaren de nodige aandacht en facilitering uit is gegaan naar de kenniswerkers zelf, geldt niet hetzelfde voor hun partners, 'the family behind the brain'. Dit ondanks het feit dat we uit studies weten dat een 'niet-thuis' gevoel van deze partners de belangrijkste reden is voor terugkeer naar het land van herkomst (Hechanova, et al, 2003). Tevens blijkt dat zij betaald werk willen uitoefenen en werkeloosheid als 'mislukking' ervaren. Onduidelijk blijft hoe het *spouses* vergaat in de stad die binnen deze studie centraal staat. Daarmee luidt de vraagstelling als volgt: Hoe vergaat het partners van kenniswerkers in Nederland en hoe willen zij deel uitmaken van het maatschappelijk leven?

Om deze vraagstelling te beantwoorden hebben we interviews gehouden met 11 partners en 6 betrokken stakeholders. Gesprekken over hun keuze om naar Nederland te

immigreren, de voorbereidingen die zij in hun thuisland hebben getroffen, de verwachtingen die zij hadden ten aanzien van een leven in Nederland en hun ervaringen met het daadwerkelijk in Nederland vestigen. Ook hebben we met hen gesproken over hun werkende leven hier en in hun thuisland en hetzelfde voor hun sociale leven. Tot slot hebben we met hen gesproken over hoe zij hun toekomst zien en wat zij daarvan verwachten.

Verwachtingen, voorbereiding en aankomst. Hoewel de voorbereidingen voor het vertrek naar Nederland tussen partners verschilt, geven zij allemaal aan dat de voorname reden om voor Nederland te kiezen de positieve verhalen van vrienden en kennis zijn evenals de mogelijkheid om parttime te kunnen werken. Op een aantal punten voldoet wonen in de stad aan de verwachtingen van partners, bijvoorbeeld met betrekking tot het onderwijs en het zorgstelsel. Op andere punten valt het echter tegen, bijvoorbeeld als het gaat om het vinden van werk passend bij de genoten opleiding en werkervaring. Ook het vinden

van aansluiting bij de autochtone inwoners in verschillende verbanden (cultureel, sportief, sociaal) loopt vaak niet als gepland. De wijze waarop partners de aankomst en het verblijf in de stad ervaren, hangt in grote mate samen met het contrast dat zij ervaren tussen het leven in hun thuisland en hier, waarbij het uitblijven van (passend) werk en sociale contacten veelvuldig is genoemd.

Werkend leven. Het contrast met betrekking tot hun werkend leven in het thuisland en hier is groot. De partners die wij binnen dit onderzoek spraken zijn allen hoogopgeleid (Bachelor, Master, PhD) en hebben 5 tot 22 jaar werkervaring. Het vinden van (passend) werk lukt echter niet en vooral partners met een maatschappelijke (in plaats van technische) achtergrond ervaren weinig perspectief. Tegelijkertijd is het vinden van een baan een 'hot topic' onder internationals en is er sprake van zorgen over grote gaten in carrière paden.

Sociaal leven. Het sociaal leven geven partners vooralnsnog vooral vorm met lotgenoten, waarbij Facebook toegang biedt tot een groot aantal online communities die veelal door internationals zelf geïnitieerd zijn en worden onderhouden. De wens om ook relaties aan te gaan met autochtone bewoners van de stad is groot. De activiteiten van

schoolgaande kinderen worden daarbij als voornaamste middel gezien. Ervaringen vallen tot op heden echter tegen. Waar partners hopen contacten te kunnen leggen op het schoolplein of tijdens het wachten bij sportlessen van de kinderen zijn Nederlanders meer geneigd hun kinderen bij school of activiteiten af te zetten, weg te gaan en pas terug te komen als de kinderen klaar zijn met hun activiteit om vervolgens naar huis terug te keren.

Toekomst. Een toekomstig leven schetst elke partner op zijn of haar eigen manier, maar rode draad daarin lijkt toch te zijn een maatschappelijk inclusief leven met werk, opgroeiende kinderen en eigen deelname aan verschillende reguliere sociale, sportieve en culturele activiteiten. Meerdere partners geven aan in Nederland te willen blijven zolang de kinderen naar school gaan en niet verder te kijken dan een periode van zes jaar.

Kortom, de data binnen dit onderzoek laten een vergelijkbaar beeld zien met de inzichten uit eerdere onderzoeken. Ook in dit onderzoek geven partners aan op zoek te zijn naar een gevoel van 'thuis' (Hechanova, et al, 2003), hechten zij veel waarde aan het uit kunnen oefenen van passend betaald werk, maken zij zich zorgen over grote gaten in hun carrière pad (Sinha-Kerkhoff, 2018) en zijn zij op zoek naar

een maatschappelijk inclusief leven rondom de noemers arbeid, sociaal en cultuur (Donaldson, 2012).

Wat tevens opvalt is dat partners niet alleen hun sociaal kapitaal in willen zetten binnen de Nederlandse samenleving, allen zijn hoogopgeleid en brengen daarmee tevens cultureel kapitaal met zich mee. Vooralsnog lukt het echter niet om dit kapitaal in te zetten vanwege het uitblijven van betaald werk en aansluiting vinden bij sociale en culturele verbanden van autochtone Nederlanders (bridging kapitaal). Tegelijkertijd tonen zij zelforganiserend vermogen en bouwen samen met lotgenoten duurzame online communities (bonding kapitaal) waar zij zich voor langere tijd aan verbinden en hechte vriendschappen aangaan. Daarmee blijkt sprake van bonding kapitaal, maar lijkt het hen nog te ontbreken aan bridging kapitaal (Putnam, 1995) waardoor zij wel in homogene en nog niet in heterogene communities participeren.

De verhalen van partners maken tevens inzichtelijk hoe zij op dit moment vormgeven aan community development. Zij voelen zich comfortabel bij het bottom-up oprichten van duurzame, digitale homogene communities. Tegelijkertijd hebben zij behoeften aan duurzame integratie in heterogene communities. Daar waar dit hen niet lukt kunnen zij ondersteuning van social workers gebruiken.

Een signaal om als social worker, stakeholders in het sociaal domein en werkgevers van kenniswerkers niet te snel aan voorbij te gaan. Deze partners van kenniswerkers dragen verschillende vormen van kapitaal bij zich, die zij graag willen integreren met het al aanwezige kapitaal in de stad in de verschillende heterogene communities. Tegelijkertijd kijken zij veelal niet verder dan zes jaar vooruit, waarmee sprake is van een 'window of opportunity' van een paar jaar om deze maatschappelijke integratie te mobiliseren. Kans blijft namelijk ook in deze stad aanwezig, dat als een thuisgevoel voor partners uitblijft gezinnen naar hun thuisland terugkeren (Hechanova, et al, 2003) en hun beschikbare kapitaal met zich meenemen.

Uiteraard kent dit onderzoek een aantal sterke en zwakke punten. Een zwakte is de omvang van de dataset. 11 Partners hebben aan de gesprekken deelgenomen, aangevuld met 6 stakeholders, maar het is aan te bevelen om dit aantal te vergroten zodat datasaturatie optreedt. Dit is een aanbeveling voor vervolgonderzoek en zal de validiteit ten goede komen. Een sterk punt van dit onderzoek is dat de analyse een stevige theoretische inbedding kent en inhoudelijk aansluit bij een urgent vraagstuk rondom maatschappelijke inclusie en community development. Daarnaast maken de data inzichtelijk dat een doelgroep die in eerste instantie

werd gezien als onontgonnen gebied en mogelijk problematisch, uiteindelijk een bron van nog te benutten kapitaal blijkt te zijn.

Een aanbeveling voor vervolgonderzoek zou tevens zijn om via actie-onderzoek partners te ondersteunen bij het zich verbinden aan reguliere, heterogene groepen op het gebied van arbeid, sociaal, cultuur, sport, educatie en gezondheid. Hiermee kan empirisch inzichtelijk worden gemaakt wat vanuit een multi-stakeholder perspectief nodig is om bonding kapitaal in homogene groepen uit te breiden naar bridging kapitaal tussen heterogene groepen.

Literatuur

- Arum, van S. & van den Enden, T. (2018). *Sociale wijkteams opnieuw uitgelicht. Derde landelijke peiling onder gemeenten (zomer 2017)*. Utrecht, Movisie.
- Bhaskar-Shrinivas, P., Harrison, D. A., Shaffer, M. A., & Luk, D. M. (2005). Input-based and time-based models of international adjustment: Meta-analytic evidence and theoretical extensions. *Academy of management Journal*, 48(2), 257-281.
- Boeije, H. (2005). *Analyseren in Kwalitatief Onderzoek. Denken en Doen*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Boer, J. (1970). *Opbouwwerk: verkenningen op het gebied van 'community organization' in Nederlandse verhoudingen*. Van Loghum Slaterus.
- Brennan, M. A., Spranger, M., Cantrell, R., & Kumaran, M. (2004). *IFAS community development: Toward a consistent definition of community development*. University of Florida: IFAS Extension.
- Bryant, R. (2008). Community Development in Theory and Practice: An International Reader. In G. Craig, K. Popple, & M. Shaw (Red.), *Linking Community and Industrial Action* (pp. 48–54). London: Spokesman Books.
- Craig, G., Popple, K., & Shaw, M. (2008). *Community Development in Theory and Practice: An International Reader*. Nottingham, England: Spokesman.
- Donaldson, H. (2012). *Een Nieuw Leven in Eindhoven*. Bachelor Scriptie Toegepaste Psychologie: Eindhoven: Fontys Hogescholen.
- Dozy, M. (2008). *Het is altijd het beroep van de toekomst geweest: De beroepsontwikkeling van het opbouwwerk*. Zutphen: Walburg Pers.
- Engbersen, R., & Rensen, P. (2014). *Help mij het zelf te doen. Een pleidooi voor methodisch werken aan actief burgerschap*. Den Haag: Platform 31/Movisie.
- Expat Spouse Initiative (z.d.) *Our Story*. Geraadpleegd op 7 november 2020 via: <http://expatspousesinitiative.org/our-story/>
- Fung, K. K. (2017). Neoliberalization and community development practices in Hong Kong. *Community Development Journal*, 52(1), 55-75.

- Gemeente X. (2016). *ONTMOET*. Geraadpleegd op 26 november 2020 van:
https://www.stedelijkgebiedeeindhoven.nl/fileadmin/SGE/PDF/TOTALP6001_Beeldvormend_Document_SGE_Schets_def_.pdf
- Gemeente X. (2020). Internationals in Eindhoven. Geraadpleegd op 7 november 2020 via:
<https://www.eindhoven.nl/internationals-in-eindhoven>
- Gerrits, F. en Vlaar, P. (2010). *Competentieprofiel Opbouwwerker*. Utrecht: Movisie.
- Gradener, J. (2016). *Keys to the Community: A multiple case study into professional legitimation in community development practice* (Doctoral dissertation, Utrecht University). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Guns, N. (2019, 29 maart). Eindhoven een Werelddorp. *National Geographic*. Geraadpleegd op 26 november 2020 via:
<https://www.nationalgeographic.nl/wetenschap/2019/03/eindhoven-werelddorp>
- Haan, de, F. J., & Rotmans, J. (2018). A proposed theoretical framework for actors in transformative change. *Technological Forecasting and Social Change*, 128, 275-286.
- Salganik, M.J., & Heckathorn, D.D. (2004). Sampling and estimation in hidden population using respondent-driven sampling. *Sociological Methodology*, 34(1), 193-240.
- Hartman, J., Knevel, J., Reynaert, D. 2016. *Manifest: Stel mensenrechten centraal in het sociaal werk*. Geraadpleegd op 26 november 2020 op: <https://www.socialevraagstukken.nl/stel-mensenrechten-centraal-in-het-sociaal-werk/>
- Hechanova, R., Beehr, T. A., & Christiansen, N. D. (2003). Antecedents and consequences of employees' adjustment to overseas assignment: a meta analytic review. *Applied psychology*, 52(2), 213-236.
- Helvoort, van, M. (2017) *The Social Leisure Place and Capital of Expatriates*. Master Scriptie Leisure Studies. Breda: NHTV.
- Houtekamer, C. (2017, 11 maart). Een bruisende stad, maar in de expatwijk is het stil. *NRC Handelsblad*. Geraadpleegd op 26 november 2020 via: <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/11/03/een-idealeplek-maar-bijna-niemand-komt-buiten-13835541-a1579892>
- Jayasooria, D. (2016). Sustainable development goals and social work: opportunities and challenges for social work practice in Malaysia. *Journal of Human Rights and Social Work*, 1(1), 19-29.
- Kenny, S., McGrath, B., & Phillips, R. (Eds.). (2017). *The Routledge Handbook of Community Development: Perspectives from Around the Globe*. Boston: Routledge.

- Ledwith, M. (2011). *Community development: A critical approach*. Boston: Policy Press.
- Mascini, L. (2019, 28 augustus). *Recensie: Slim Zand, over ASML, Veldhoven en de expats die niemand kent*. Geraadpleegd op 17 december 2019, van <https://innovationorigins.com/nl/hoe-de-explosief-groeiende-chipfabrikant-asml-haar-thuishaven-veldhoven-in-een-sociologische-crisis-stort/>
- Maso, I., & Smaling, A. (1998). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom Lemma.
- Nachtergaele, S., Reynaert, D., Gobeyn, H., De Stercke, N., & Roose, R. (2017) *Sociaal werk en mensenrechten*. Leuven/Den Haag: Acco.
- Naraškevičiūtė, E. (2019). General challenges of expat couples. Geraadpleegd op 26 november via: <https://eindhovennews.com/features/2019/10/general-challenges-of-expat-couples/>
- NVMW (2007). *Beroepscode voor de maatschappelijk werker*. Utrecht: BPSW.
- Phifer, B. M. (1990). Community development in America: A brief history. *Sociological Practice*, 8(1), 4.
- Putnam, R. D. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of democracy*, 6(1), 65-78.
- Rekenkamercommissie gemeente Eindhoven (2009). *Twee werelden. Effectiviteit welzijnsbeleid Eindhoven*. Gemeente Eindhoven: Rekenkamercommissie.
- Rotmans, J. (2017). *Omwenteling: van mensen, organisaties en samenleving*. Rotterdam: Singel Uitgeverijen.
- Rubin, H.J., & Rubin, I. (2005) *Qualitative Interviewing. The Art Of Hearing Data*. Thousands Oaks: Sage
- Sennett, R. (2012). *Together. The Rituals, Pleasures and Politics of Cooperation*. Yale, NJ: Yale University Press.
- Shaw, M. (2004). *Community Work: Policy, Politics and Practice, Working Papers in Social Sciences and Policy*. Hull: University of Hull and University of Edinburgh.
- Sinha-Kerkhoff K., Kirk K. (2018) Unemployed Female Skilled Migrants from India in the Netherlands: The Entrepreneurial Self Under Structural Dependency. In: Pande A. (eds) *Women in the Indian Diaspora*. Singapore: Springer.
- Spoor, B. (2019). Internationals bekennen: "Ja, ik ben eenzaam". Geraadpleegd op 26 november 2020 van: <https://www.cursor.tue.nl/achtergrond/2019/juni/week-2/internationals-bekennen-ja-ik-ben-eeenzaam/>
- Stansfield, J. (2017). The United Nations sustainable development goals (SDGs): A framework for intersectoral collaboration. *The Pacific Journal of Community Development*, 3(1), 37-49.

- United Nations. (1955). *Social progress through community development*. NY: United Nations.
- Vlaar, P. (2019). *Energietransitie: Ertegenaan met opbouwwerk*. Geraadpleegd op 26 november 2020 van https://www.canonsociaalwerk.eu/2019_Masterclass-Opbouw/2019-11-Paul-Vlaar-energietransitie-ertegenaan-met-opbouwwerk.pdf
- Verenging Hogescholen (2018). *Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit*. Geraadpleegd op 2 juni 2020: <http://www.vsnu.nl/files/documenten/Nederlandse%20gedragscode%20wetenschappelijke%20integriteit%202018.pdf>
- Vissers, P. (2019, 7 januari). Indiërs leren zich overal thuis te voelen. *Trouw*. Geraadpleegd op 26 november 2020 via: <https://www.trouw.nl/nieuws/indiers-leren-zich-overal-thuis-te-voelen~bf8816e8/>
- Wahl, D. C. (2017, 19 juni). *Medium* [Blogpost]. Geraadpleegd op 17 december 2019, van <https://blog.usejournal.com/making-the-sustainable-development-goals-work-for-local-communities-everywhere>.
- WIJEindhoven (2019). *WIJEindhoven Aan de Keukentafel*. Geraadpleegd op 15 december 2020 van <https://wijeindhoven.nl/uploads/media/5c7648d61404c/wijeindhoven-publicatie-lr.pdf?token=/uploads/media/5c7648d61404c/wijeindhoven-publicatie-lr.pdf>
- Willemsen, M. (2019, 28 augustus) *'Het leven hier is beter dan in India'*. NRC Handelsblad. Geraadpleegd van: <https://www.nrc.nl/nieuws/2019/08/28/hier-wil-men-perfectie-tot-in-de-details-a3971441>

